URL: https://www.coe.int/en/web/venice-commission/-/zagreb-22nd-meeting-of-the-joint-council-on-constitutional-justice-jccj- (accessed: 10.08.2026).
9. Конституційний Суд України. Рекомендації для фізичних та юридичних осіб щодо внесення до Конституційного Суду України конституційних скарг. URL: https://ccu.gov.ua/publikaciya/rekomendaciyi-dlya-fizychnyh-ta-yurydychnyh-osib-shchodo-vnesennya-do-konstytuciynogo (дата звернення: 10.08.2026).
10. Конституційний Суд України. Формуляр конституційної скарги. URL: https://ccu.gov.ua/storinka/formulyar-konstytuciynoyi-skargy (дата звернення: 10.08.2026).

Кісіль Марія Олексіївна, *здобувачка ступеня вищої освіти бакалавра 2 курсу спеціальності «Право» Навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ*
Науковий керівник:
Тригубенко Галина Василівна, *кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри конституційного права навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ*

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ МЕЖІ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: БАЛАНС НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ТА МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ

Права людини та національна безпека в умовах воєнного стану – це класичні терези правової держави. З одного боку, без рішучих безпекових заходів і тимчасових обмежень свобод неможливо захистити країну від знищення. З іншого – надмірне та непропорційне обмеження прав громадян здатне зруйнувати демократичний фундамент суспільства зсередини.

В умовах правового режиму воєнного стану в Україні пошук цього балансу перестав бути теорією і перетворився на щоденний іспит для органів влади, військового командування та правоохоронних структур. Головним викликом сучасності є те, щоб у боротьбі за власне виживання держава не перетнула межу законності та не знецінила зміст основоположних людських прав і свобод.

Дослідження межі між державним контролем та особистою свободою в умовах воєнного стану вимагає чіткого термінологічного розмежування. У вітчизняному правовому полі цей баланс визначається трьома взаємопов'язаними поняттями: конституційними правами, національною безпекою та воєнним станом.

Конституційні права і свободи виступають фундаментом правового статусу особи, визначаючи межі легітимного втручання держави у приватну сферу.

Водночас національна безпека за змістом Закону України «Про національну безпеку України» – це захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз [1].

Особливим інструментом досягнення цієї безпеки є правовий режим воєнного стану. Відповідно до законодавства, він за своєю природою є тимчасовим, вимушеним і зумовленим загрозою особливим режимом, який передбачає надання певних повноважень органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування та тимчасове, зумовлене обставинами, обмеження окремих прав і свобод громадян [2].

Головним критерієм збереження балансу є стаття 64 Конституції України. Вона встановлює дві фундаментальні засади:

1. В умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень.
2. Конституція містить перелік статей, права за якими не можуть бути обмежені за жодних обставин.

До прав і свобод, які не підлягають обмеженням, належать ті, що закріплені у статтях: 24, 25, 27 – 29, 40, 47, 51, 52, 55 – 63 [3].

Натомість механізм реалізації обмежень тих прав, які не входять до цього захищеного переліку, чітко простежується у правозастосовній практиці. Зокрема, у пункті 3 Указу Президента України № 64/2022 від 24 лютого 2022 року «Про введення воєнного стану в Україні» зазначено, що у зв'язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30 - 34, 39, 41 - 44, 53 Конституції України, а також вводитися тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені частиною першою статті 8 Закону України "Про правовий режим воєнного стану" [4].

Проте запровадження цих обмежень не означає правового вакууму. Основним інструментом, який утримує баланс між безпекою держави та правами людини і виступає запобіжником від свавілля, є міжнародно-правовий механізм тимчасового відступу від зобов'язань та принцип пропорційності, що активно застосовується у практиці Європейського суду з прав людини. Цей баланс реалізується у двох ключових аспектах:

1. Міжнародний контроль за межами обмеження прав. Право держави на тимчасовий відступ від виконання окремих зобов'язань під час надзвичайного або воєнного стану чітко регламентується ключовими міжнародними актами — статтею 15 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі -

Конвенція) [5] та статтею 4 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права [6].

Цей механізм суворо обмежує свободу дій влади двома критеріями:

- процедурний критерій: держава зобов'язана офіційно та негайно інформувати міжнародну спільноту про кожне впроваджене обмеження та причини його застосування. Зокрема, нотифікації (офіційні повідомлення) надсилаються як Генеральному секретарю Ради Європи (за Конвенцією), так і Генеральному секретарю ООН (за Пактом). Україна регулярно виконує ці зобов'язання;

- сутнісний критерій: будь-які обмеження дозволені лише в тих межах, яких вимагає «гострота становища». При цьому обидва міжнародні документи визначають абсолютне, недоторканне «ядро» прав (зокрема, право на життя, заборона катувань, нелюдського поводження чи покарання без закону), які не можуть бути скасовані за жодних обставин, навіть під час війни.

2. Судовий контроль та принцип пропорційності як гарантія проти правового свавілля. Наявність воєнного стану не скасовує дію статті 55 Конституції, що гарантує кожному право на судовий захист. Оскільки воно входить до захищеного переліку статті 64, громадянина мають право оскаржувати в суді будь-які рішення чи дії органів влади та військового командування, а після вичерпання національних засобів захисту — звертатися до міжнародних судових установ [3]. Під час розгляду спорів щодо обмеження прав (наприклад, примусового відчуження майна для потреб оборони за статтею 41 Конституції) суди застосовують «трискладовий тест» Європейського суду з прав людини, що передбачає перевірку наступних критеріїв:

- законність: чи передбачено захід чинним законодавством України;

- легітимна мета: чи спрямоване обмеження на захист життя нації;

- необхідність у демократичному суспільстві: чи є цей крок дійсно пропорційним загрозі, і чи не можна було досягти безпекової мети менш обтяжливим шляхом.

Будь-яке безпідставне порушення процедурних норм та ігнорування принципу законності під час воєнного стану стає предметом суворого судового контролю. На практиці судова система виступає незалежним арбітром, який оцінює, чи не призвели безпекові заходи до свавільного та безальтернативного обмеження прав особи, наприклад, у сфері майнових відносин (що охороняються статтею 41 Конституції України та статтею 1 Першого протоколу до Конвенції). Завдяки забезпеченню права на оскарження та дотриманню судових процедур, держава утримує баланс між оборонною спроможністю та збереженням засад справедливого правосуддя.

Отже, воєнний стан — це засіб врятувати державу, а не привід знищити права її громадян. Звичайно, без тимчасових обмежень (як-от комендантська година чи особливий режим пересування) захистити країну в такий важкий період неможливо. Проте норми права чітко визначає межу, яку держава не має права переходити. Стаття 64 Конституції України, стаття 15 Конвенції про захист

прав людини та основоположних свобод і стаття 4 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права встановлюють абсолютну заборону на обмеження тієї категорії прав людини, яка визначена міжнародним та національним правом як невідчужувана за жодних умов.

Баланс забезпечується узгодженням українського конституційного контролю з міжнародними стандартами прав людини. Навіть в умовах воєнного стану безпекові заходи держави мають залишатися об'єктом судового та міжнародного нагляду. Кінцевою метою оборони країни є збереження демократичного устрою та верховенства права, без яких відновлення територіального суверенітету втрачає свій первинний ціннісний зміст.

Список використаних джерел:

а. Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 року № 2469-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text (дата звернення: 04.06.2026)

2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text (дата звернення: 04.06.2026)

3. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#n4334 (дата звернення: 04.06.2026)

4. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text (дата звернення: 04.06.2026)

5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#n308 (дата звернення: 04.06.2026)

6. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 04.06.2026)